

Język komunikacji a język edukacji oraz specyfika uczenia języka edukacji

Magdalena Bogusławska

Wstęp

Wraz z eskalacją wojny w Ukrainie i pojawianiem się w szkołach bardziej lub mniej licznych grup ukraińskich dzieci i młodzieży, dyrektorzy i nauczyciele stają przed wyzwaniem zapewnienia wsparcia nowoprzybywającym uczennicom i uczniom. Istotne jest wsparcie zarówno w procesie nabywania wiedzy i umiejętności, jak i w integracji z nowym środowiskiem. Co oczywiste, podstawowym narzędziem w obu przypadkach jest język polski, dlatego rozwijanie kompetencji językowych tej grupy uczniów i uczennic to priorytetowe zadanie szkoły.

Co to jest język komunikacji? Co to jest język edukacji i czym one się różnią?

Rozwijanie sprawności porozumiewania się w typowych, codziennych sytuacjach jest pierwszym koniecznym krokiem w nauce języka polskiego. Jest to tzw. **język komunikacji**, niezbędny do nawiązywania kontaktów, budowania relacji z innymi, czy też radzenia sobie w sklepie, w rozmowie telefonicznej lub podczas wizyty u lekarza.

Aby dzieci niepolskojęzyczne mogły odnaleźć się w świecie nauki szkolnej, w jej realiach i oczekiwaniach, trzeba też pomóc im w pracy nad językiem, który jest bardziej złożony w swoich formach i zastosowaniach. Jest to tzw. **język edukacji szkolonej**, niezbędny do rozumienia i przyswajania wiedzy podczas lekcji, formułowania ustnej lub pisemnej wypowiedzi, napisania sprawdzianu czy przystąpienia do egzaminu ósmoklasisty. Jest to język, którym napisane są podręczniki szkolne,

który jest potrzebny, aby rozumieć specjalistyczne teksty z różnych dziedzin lub w sposób zrozumiały dla innych opisywać różnorodne zjawiska i procesy. Główne różnice między oboma rejestrami językowymi dotyczą ich poziomu formalizacji, złożoności stosowanych struktur językowych oraz słownictwa. Przykłady różnic obrazuje tabela poniżej.

Język edukacji szkolnej	Język komunikacji
Wstaw znaki działań.	Wpisz „+” (dodać), albo „-” (odjąć).
Zmierz i porównaj długości.	Sprawdź, co jest dłuższe, a co krótsze.
Uzpełnij tabelę tygodniowego rozkładu temperatury.	Wpisz do tabeli, jaka była temperatura każdego dnia tygodnia.
Oceń prawdziwość podanych zdań. Zaznacz P, jeśli zdanie jest prawdziwe i F, jeśli zdanie jest fałszywe.	Przeczytaj zdania i zastanów się, czy podają prawdziwe czy błędne (nieprawdziwe) informacje. Jeśli prawdziwe, to wybierz literę P, a jeśli błędne (nieprawdziwe), to literę F.
Osad atmosferyczny powstający w wyniku resublimacji pary wodnej.	Szron
Woda wrze.	Woda gotuje się.

Źródło: opracowanie własne

Czym się różni proces nabywania biegłości w posługiwaniu się językiem komunikacji oraz językiem edukacji? Jak długo trwają te procesy?

Proces nabywania biegłości w posługiwaniu się językiem komunikacji wiąże się z bezpośrednią ekspozycją na kontakty z innymi użytkownikami danego języka. Zazwyczaj kontekst sytuacyjny oraz informacje niewerbalne uzupełniają przekaz słowny, co ułatwia uczącemu się zrozumienie. Czas trwania tego procesu uzależniony jest od wielu czynników: wieku uczących się, ich początkowego poziomu znajomości języka, kręgu językowego, z jakiego pochodzą, indywidualnych zdolności językowych, tempa uczenia się, a także od tego, jak często i jak intensywnie używają – w naszym przypadku – języka polskiego. Proces ten może trwać od kilku miesięcy do kilku lat. Przyjmuje się, że w przypadku osób funkcjonujących w środowisku rodzimych użytkowników języka, nie przekracza on dwóch lat.

Język edukacji szkolnej jako bardziej złożony i pozbawiony kontekstu sytuacyjnego, wymaga posiadania wiedzy gramatycznej i leksykalnej, pozwalającej rozwijać umiejętności czytania ze zrozumieniem, analizy i syntezy informacji, swobodnego pisania oraz wyrażania myśli na tematy wykraczające poza obszar typowej, codziennej komunikacji. Proces nabywania tych sprawności zajmuje zdecydowanie więcej czasu. Z prowadzonych w różnych krajach badań wynika, że może on trwać nawet do siedmiu lat. Zależy m.in. od takich czynników, jak motywacja i poziom zaangażowania ucznia z doświadczeniem migracji w proces uczenia się, pokrewieństwo języka polskiego z językiem ojczystym uczennicy lub ucznia, ale także – od sposobu udzielania wsparcia językowego przez nauczycieli różnych przedmiotów szkolnych.

Jakie konsekwencje wynikają z tego faktu dla nauczyciela i nauczycielki? Jak można ułatwiać uczenie się uczniom, którzy dopiero uczą się języka edukacji?

Po pierwsze, bardzo ważne jest to, aby nauczyciele i nauczycielki uświadamiali sobie różnice między oboma rejestrami językowymi i nie traktowali uczniów z doświadczeniem migracji, którzy w miarę swobodnie radzą sobie w rozmowach na tematy codzienne, jak osób, które posiadają wystarczający poziom kompetencji językowych, aby zdobywać nową wiedzę i umiejętności w języku polskim.

Po drugie, mając świadomość trudności niepolskojęzycznych uczniów związanych z rozumieniem poleceń i instrukcji, warto dążyć do ich upraszczania, czyli formułowania nie tylko w języku edukacji szkolnej, ale także wykorzystując wyrażenia zaczerpnięte z języka codziennego. Dobrze jest starać się mówić wolno, pamiętać o tym, by po zadaniu pytania dać uczniowi czas na przetworzenie informacji i przygotowanie odpowiedzi.

Po trzecie, w ramach przygotowania lekcji warto zadbać o to, by ułatwić tej grupie uczennic i uczniów rozumienie specjalistycznych pojęć, np. poprzez przygotowanie dla nich pomocy wizualnych, opracowanie adaptacji tekstu z wyjaśnieniami znaczeń wybranych słów czy też tłumaczeniem na ich język ojczysty. **Warto też zwrócić uwagę na znaczenia przenośne, zwroty o charakterze hiperboli, eufemizmu i inne elementy semantyczne i stylistyczne języka polskiego. To jest ważne, ponieważ te elementy są często wykorzystywane w tekstach na języku polskim, a zrozumienie ich jest kluczowe dla zrozumienia samych tekstów i komunikacji w języku polskim.**

I w końcu trzeba podkreślić, że proces rozwijania sprawności posługiwania się językiem edukacji to wspólne zadanie wszystkich nauczycieli uczących dziecko z doświadczeniem migracji, a nie tylko polonisty prowadzącego lekcje języka polskiego jako obcego. Kluczowe są: dobór metod nauczania, które aktywizują, a także sprzyjają wzajemnemu uczeniu się uczniów od siebie (np. projekty edukacyjne, praca w grupach lub parach), w miarę możliwości angażowanie rodziców w pomoc w nauce w domu oraz udzielanie wsparcia emocjonalnego pozwalającego radzić sobie z trudnościami napotykanymi w trakcie nauki. Zawsze też musimy pamiętać, by do każdego ucznia i uczennicy podchodzić indywidualnie, pokazywać każdej i każdemu z nich, że są dla nas ważni.

Jak uczyć języka edukacji? Jakie praktyki mogą stosować w swojej pracy?

Co oczywiste, fundamentem nauki języka edukacji szkolnej jest język komunikacji. Dlatego, po przyjęciu do szkoły nowej uczennicy lub ucznia, w pierwszej kolejności organizujemy intensywny trening językowy, który pozwala na nawiązane relacji z nauczycielami, kolegami i koleżankami, a także na budowanie bardziej rozwiniętych kompetencji językowych.

Ucząc języka edukacji szkolnej trzeba zadbać o równomierny rozwój każdej z czterech sprawności językowych, zarówno tych receptywnych: rozumienie wypowiedzi ustnej (słuchanie), rozumienie wypowiedzi pisemnej (czytanie), jak i tych produktywnych: formułowanie wypowiedzi ustnej (mówienie), formułowanie wypowiedzi pisemnej (pisanie).

Sprawność rozumienia dobrze rozwija metoda modelowania, polegająca na równoległym pokazywaniu i nazywaniu tego, co robimy lub też na werbalizowaniu naszego toku myślenia. Dobrze jest też tworzyć z uczniami rysunki, infografiki, diagramy, mapy itp., które będą stanowiły wizualizację omawianych zagadnień. Świetnym pomysłem jest też słuchanie z uczniami nagrań teksów lub wypowiedzi innych osób na tematy związane z lekcją, aby mogli poznawać różne style mówienia. Wprowadzając taki typ ćwiczeń warto najpierw zapoznać uczniów z kontekstem danej wypowiedzi, przedstawić ilustracje oraz słowa kluczowe. Następnie, można poprosić, aby w trakcie słuchania wynotowali lub zapamiętali określone informacje, na koniec zaś ustalić, jakie informacje wyłapali i omówić te, które okazały się niezrozumiałe.

Jedną z kluczowych sprawności w procesie uczenia się jest czytanie ze zrozumieniem. Z doświadczeń nauczycieli pracujących z uczniami i uczennicami z doświadczeniem migracji wynika, że nawet jeśli uczeń poprawnie przeczytał tekst, to nie znaczy, że go rozumiał. Dlatego, od początku nauki j. polskiego, szczególną wagę powinniśmy przykładąć do pracy z tekstem, ucząc jak analizować tekst, by dotrzeć do jego sedna. Można proponować ćwiczenia polegające na odgadywaniu znaczenia słów, udzielaniu odpowiedzi na pytania, poszukiwaniu przykładów określonych zagadnień gramatycznych, czy też ustalaniu kolejności zdarzeń opisanych w tekście.

Formułowanie wypowiedzi ustnej to kolejna ważna sprawność w procesie uczenia się – nauczania, pozwala bowiem zaprezentować posiadaną wiedzę, sposób rozumowania, czy uczestniczyć w debatach i dyskusjach. W trakcie pracy nad różnymi typami wypowiedzi dobrze jest pokazywać uczniom i uczennicom przykładowe, wzorcowe struktury zdań, które będą naśladować. Można też zachęcać do uczenia się na pamięć fragmentów różnych wypowiedzi, aby następnie modyfikowali je w nowych kontekstach. Warto też wprowadzić zwyczaj przygotowywania planu nawet krótkiej wypowiedzi, w którym uczniowie zapiszą również wyrażenia wprowadzające kolejne jej elementy. Dobrym pomysłem jest też nagrywanie, odsłuchiwanie, a potem samodzielne korygowanie własnych wypowiedzi przez uczniów. W ten sposób popełniane błędy staną się narzędziem autokorekty, pomagając w niepowielaniu ich przy kolejnych próbach.

Kompetencja pisania również jest sprawnością szczególnie ważną w nauczaniu szkolnym, a przy tym zdecydowanie najtrudniejszą. Dlatego – podobnie jak w przypadku czytania ze zrozumieniem – trzeba dbać o to, by uczniowie rozwijali ją od chwili, gdy rozpoczęli naukę języka polskiego. Po wstępnym okresie nauki, na lekcjach przedmiotowych możemy pracować nad umiejętnością tworzenia notatek, prosić o zapisywanie i pisemne definiowanie wybranych pojęć, uzupełnianie słowami tabel czy

diagramów, uzupełnianie luk w ćwiczeniach, odpowiadanie pisemnie na pytania lub pisanie krótkiego tekstu na podstawie modelu. Jeśli w pracy uczeniocy lub ucznia pojawią się błędy językowe (ortografia, składnia, niewłaściwe użycie danego terminu), warto je zasygnalizować i zaproponować poprawną formę.

Bardzo ważną kwestią jest także sposób, w jaki oceniamy pracę uczniów z doświadczeniem migracji. W początkowym okresie warto w ogóle powstrzymać się od jakiegokolwiek oceny, następnie formułować ocenę w formie informacji zwrotnej, wskazując pozytywne elementy pracy ucznia, to co wymaga poprawy, nad czym należy dalej pracować i w jaki sposób to robić. Można też wykorzystać samoocenę i rozważnie wprowadzać ocenę koleżeńską. Kluczowe jest zauważanie zasobów uczeniocy czy ucznia, wysiłku i postępów, a nie trudności i braków.

Podsumowując, warto zwrócić uwagę, że wszystkie opisane praktyki wspierające rozwijanie języka edukacji szkolnej wpisują się w strategię tzw. budowania edukacyjnych rusztowań (ang. scaffolding). Dotyczy ona różnorodnych technik stosowanych w celu stopniowego zwiększania sprawności uczniów w radzeniu sobie z postawionymi przed nimi zadaniami, a w konsekwencji rozwijania ich samodzielności w procesie uczenia się. Sam termin jest metaforą opisującą aktywności nauczyciela. Zapewnia on kolejne poziomy tymczasowego wsparcia i pomaga osiągać coraz wyższy stopień sprawności rozwiązania danego problemu, któremu uczniowie nie byliby w stanie sprostać bez jego pomocy. Podobnie jak w przypadku tradycyjnego rusztowania, wsparcie to jest usuwane, gdy przestaje być potrzebne. W ten sposób nauczyciel stopniowo przenosi na uczniów coraz większą odpowiedzialność za własny proces uczenia się.

Koniecznien trzeba pamiętać, że opanowanie języka edukacji szkolnej przez uczniów i uczennice z doświadczeniem migracji to proces długotrwały.

Jeśli zainteresował Cię ten temat, możesz sięgnąć do następujących publikacji:

- <https://jows.pl/artykuly/dobry-start-uczniow-z-doswiadczeniem-migracji>
- <http://metodajes.pl/wp-content/uploads/2020/05/Metodyka-nauczania-języka-edukacji-szkolnej-uczniow-z-doświadczeniem-migracji.-Metoda-JES-PL-matematyka.pdf>

Tekst powstał w partnerstwie z Norwegian Refugee Council.